HATÁROZÓSZÓK, MÓDOSÍTÓSZÓK, PARTIKULÁK, NÉVUTÓK

– TÍPUSOK, ELHATÁROLÁSI LEHETŐSÉGEIK

HATÁROZÓSZÓK

kb. 1000 db, csaknem a fele kettős, többes szófajú (pl. *messze, hirtelen, meztelen*)

- Helyhatározó: *kívül, belül, alul, felül, fent, lent* stb.
  - háromirányúak főleg: *belülről, belül, belülre*
  - *jobbra, balra*
- Időhatározó: utalhat időbeli érintkezésre is (*azonnal*).
- Számhatározó: *elvétve, gyakran, néha.*
- Fokhatározó: *jól, jóval, jobban, meglehetősen, leginkább*.
- Állapothatározó: *együtt, egyedül, veszteg, nyakra-főre*.
- Módhatározó: *egyben, alattomban, egyfolytában, örömest, ritkán*.
- Eredményhatározó: *ketté*.
- Tekintethatározó: *külsőleg, részben*.

A módosítószóval és a partikulával szemben a határozószó jellemzői.

- A cselekvés, történés **objektív** körülményeit fejezi ki (vs. szubjektív körülmény, beszélői attitűd).
- **Önálló mondatrészi szerepe van (rákérdezhetőség!).**
- Kiegészítendő kérdésre válaszol.
- **Állhat előtte tagadószó (vs. *nem talán)**

A határozószó és más, történetileg kapcsolódó szófajok kapcsolata:

- Határozószó – **névutó.**
  - A határozószó egyoldali, a névutó kétoldali kiegészítésre szorul.
  - *Valamin kívül* vagy *valamin belül.*
- Határozószó – **igekötő**. PÉLDA: *össze-, keresztül-*
  - Az igekötő sok igével kapcsolódhat.
  - Az igekötő az ige jelentésmódosulását idézheti elő.
- Határozószó – **módosítószó**. PÉLDA:
  - A módosítószó vagy tagolatlan mondatot alkot, vagy összetevője a mondatnak, de nem tartozik bele közvetlenül a mondatstruktúrába.
  - A módosítószó önálló kommunikatív egység, lehet főmondat is.
  - A módosítószó eldöntendő kérdésre válaszol, tagadószó csak utána állhat.
- Határozószó – **partikula.** PÉLDA: *még, már*
  - A partikula jelentéstartalma csekély.
  - Nem lehet mondatrész.
  - Se morfológiai, se szintaktikai kapcsolatot nem alkot.
  - Kérdésre nem felel.
  - Nem toldalékolható.
  - Mondatbeli állításon végez műveletet.
- HSZÓ > KSZÓ: *hogy, így, hát,*

Alaktanuk

- **Néha vehetnek föl viszonyragokat** (*lentről*).
  - Most*an*, itt*en*.
  - Alul*ról*, bent*ről*.
  - Addig*ra*, később*re*.
  - Mostan*tól*.
  - Haz*áig*, mostan*áig*.

  Jeleket kaphatnak egyes változataik: *feljebb, hamarabb, inkább, kevésbé* stb.

SZEMPONT	PARTIKULA	KÖTŐSZÓ	MÓDOSÍTÓSZÓ

Felel-e kérdésre?	nem	nem	**eldöntendőre, általában igen**
Tagolatlan mondattá alakítható-e?	nem	nem	**igen**
Van-e kapcsoló szerepe?	nem	**igen**	nem
Jellemző-e utána szünettartás?	nem	Nem	nem
Szórendi pozíciója?	kötött (általában)	kötöttebb, mint a módosítószóké (de fajtafüggő)	kötött (fajtafüggő)
A mondat struktúrájától való függetlenség foka?	kevésbé erős, mint a módosítószóé	kevésbé erős, mint a módosítószóé (fajtafüggő)	**erős**
Fő funkciója?	műveletet végez a mondatbeli állításon vagy modális viszonyt fejez ki	kapcsoló szerep (szem-ai és szint-aki)	a szubjektív modalitás jelölése

Egy példán: *biztosan* – eltérő jelentésben tud határozószó és módosítószó lenni

	ragos névszó, határozószó	módosítószó
Lehet-e mondatrész?	+ Módhatározó (biztosan).	–
Bővíthető-e?	Általában igen. Nagyon biztosan.	–
Felel-e kiegészítendő kérdésre?	+ Hogyan? – Biztosan.	–
Felel-e olyan eldöntendő kérdésre, melyben maga nem szerepel?	–	+ Megoldotta? – Biztosan.
Helyettesíthető-e névmással?	Általában igen. Úgy, hogy az biztos volt.	–
Tagadható-e?	+ Nem biztosan (vagyis bizonytalanul).	Általában nem. Ő nem biztosan oldotta meg a föladatot.
Főmondattá kiemelve, illetve átalakítva a mellékmondat kapcsolóeleme:	Általában vonatkozó, ritkán *hogy*. Biztos az, ahogy megoldotta.	*hogy* Biztos, hogy megoldotta.
Törlésével megváltozik-e az állítás vagy a valóságábrázolás részletessége, esetleg sérül-e a mondat szerkezete?	+ Péter oldotta meg a föladatot.	– Péter megoldotta a föladatot.
Bármilyen mondatfajtában előfordulhat-e?	+	–

Partikulák	
modális-pragmatikai	**viszonyító**
a modális alapérték jelölői: *vajon, ugye, bár*	becslő (mértékértékelő): *alig, majd*
árnyaló partikulák: *ám, csak, de*	Fokozó: *irtó, tök, borzasztó* [fokhatározóként elvileg lehetségesek, és akkor ragos névszók: *irtó szép*, de a jelentése kiürült: 'nagyon']

	Rémakiemelő: *csak, még*

A módosítószók típusai: l. másik handout

NÉVUTÓK

Sebestyén Árpád (1965) felosztása:
1. egyszerű névutók: alapszavuk ragtalan főnév
alá – alatt – alól
által
elé – elől - előtt
ellen
felé – felől
fölé – fölött – fölül
gyanánt
helyett
hosszat
iránt
köré – körül
közé – között - közül
közepette
mellé – mellett – mellől
miatt
mögé – mögött – mögül
múlva ~ múlván
nélkül
óta
szerint
szerte
után
végett

2. Ragvonzó névutók: alapszavuk tárgy- vagy határozóragos főnév
vmin által
vmin alul – vmin fölül
vmin belül – vmin kívül
vmin át
vmivel átellenben
vmivel egyetemben
vmivel együtt
vminél fogva
vmin innen – vmin túl
vmihez képest
vmin keresztül
vmitől kezdve
vmihez közel (– vmitől távol)
vmire nézve
vmivel szembe
vmivel szemben
vmivel szemközt
vmin végig

3. Ragos névszói névutók (maguk a névutók ragos névszók, amikben még a beszélők számára is érezhető sokszor – ha van – a birtokos személyrag/-jel), alapszavuk ragtalan főnév
alapján
céljából
dacára
elébe
ellenében

ellenére
érdekében
értelmében
esetben
esetében
esetén
fejében
folyamán
folytán
fölébe
híján
ízben
javára
kapcsán
korában
következtében
közben
létére
mentén
módjára
módon
módra
múltán
nyomán
részére
részéről
révén
során
számára
számba
táján
tájban
tájt
terén
útján

4. Esetenként névutószerű kifejezések: vannak köztük ragtalan alapszóval és ragos alapszóval állók (utóbbiak tehát ugyanúgy ragvonzók, mint a 2. csoport tagjai)
a) ragot nem vonzók
alakjában,
alapon,
alkalmából,
árán,
áron,
célból,
céljára,
céllal,
címén,
dolgában,
formában,
formájában,
irányába,
kedvéért,
keretében,
képében,
körében,
környékén,
következményeként,
lévén,
mértékben,

módján,
múltával,
nevében,
néven,
nyomában,
okáért,
okból,
részről,
segítségével,
szempont(já)ból,
tájon,
tekintetben,
téren,
területen,
úton,
ürügyén,
végből,
végre,
vonalon,
vonatkozásban

b) ragvonzók:
vmivel ellentétben,
vmitől eltekintve,
vmivel ezelőtt,
vmit illetően,
vmivel kapcsolatban,
vmiből kifolyóan/lag
vmit kivéve,
vminek megfelelően,
vmihez mérten,
vmitől távol (l. a 2-esben is)
vmire tekintettel,
vmit tekintve,
vmihez viszonyítva,
vmire vonatkozóan

*

Ajánlott irodalom a felkészüléshez:
Kugler Nóra 2001. Próbák és szempontok a módosítószók elhatárolásához. Magyar Nyelvőr 125 (2): 233–241. http://www.c3.hu/~nyelvor/period/1252/125210.htm
Kugler Nóra 2002. A módosítószók a magyar nyelv szófaji rendszerében. Budapest: Osiris Kiadó.
Kugler Nóra 2003. A módosítószók funkciói. Budapest: Akadémiai Kiadó.
Sebestyén Árpád 1965. A magyar nyelv névutórendszere. Budapest: Akadémiai Kiadó.